

Deiksis i sprog og kontekst

Deiktiske relativsætninger i et komparativt, kognitivt perspektiv*

Kirsten Jeppesen Kragh & Erling Strudsholm
Københavns Universitet

Med udgangspunkt i en undersøgelse af den deiktiske relativsætning på fransk, italiensk og dansk påvises relevansen af at inddrage pragmatiske og kognitive kategorier som deiksis og perception i sprogbeskrivelsen. Endvidere diskuteres mulige relationer mellem sproglige forskelle og ekstralingvistiske faktorer og nytten af at benytte opdelinger der ikke kun bygger på noget rent sprogtypologisk, men også inddrager kulturbundne forhold

1. Indledning

Deiksis er en universel indholds- og udtrykskategori (Bühler 1934, Hjelmslev 1937). Vi kalder i det følgende det sproglige udtryk for et *element* og den tilsvarende indholdsside for *reference*. Deiksis omfatter en række distinktioner som er relevante i enhver kommunikationssituation. Deiktiske referencer bidrager til at placere en ytring i en bestemt kommunikationssituation, og de deiktiske elementer har iboende deiktisk betydning og deres reference fastlægges først i en bestemt kontekst. Green (1995:25) skelner mellem deiktiske termer og deiktiske elementer, idet han anvender udtrykket deiktisk term om en del af et lukket grammatisk paradigme og deiktisk element om selve de deiktiske referencer i ytringen. Det er netop brugen af sådanne elementer der forklarer at en ytring som *Vi mødes her igen i næste uge* med dens referencer til person (*vi*), sted (*her*) og tid (*i næste uge*) kun er forståelig i den kontekst som ytringen er forankret i. Er denne situationelle kontekst universel eller tværtimod forskellig i forhold til forskellige sprog og forskellige kulturer, og er der sammenhæng mellem sproglige forskelle og eventuelt kulturbundne forskelle?

En indlysende og let tilgængelig måde at belyse sådanne sproglig-kulturbundne sammenhænge på har været at udføre leksikalske undersøgelser, mens det har været mindre oplagt at studere disse sammenhænge med en syntaktisk og pragmatisk tilgang. Vi vil forsøge at sætte os ud over det leksikalske niveau og kigge på større enheder i form af strukturer eller ytringer og den kontekst de indgår i, og derved belyse syntaktiske og pragmatiske forskelle i et funktionelt perspektiv. Vi vil tage udgangspunkt i deiktiske relativsætninger som er almindeligt forekommende i fransk og italiensk. Vi har tidligere påvist at syntaktiske og semantiske analyser ikke er tilstrækkelige, men at de bør suppleres med kognitive og pragmatisk analyser for at opnå en tilfredsstillende beskrivelse af konstruktionen¹ (Strudsholm 1999, Kragh & Strudsholm 2011, 2013).

Ifølge Sapir-Whorf-hypotesen (jf. Whorf 1956, Sapir 1987) om sproglig relativitet er sprog, tanke og kultur så tæt forbundne størrelser at de enkelte sprog organiserer deres kategorier og semantiske strukturer forskelligt, og at der som konsekvens heraf etableres forskellige verdenssyn på de enkelte sprog. Denne radikale hypotese, der først blev fremført af Sapir i 1929 og senere udbredt i 1940'erne og 1950'erne, bl.a. på baggrund af udforskning af hopiindianernes strukturering af nøglebegrebet *tid*, har haft store konsekvenser for såvel antropologer og psykologer som lingvister (Joseph 2004:55). Perkins (1992) gennemgår en række tidligere publikationer om emnet og analyserer på baggrund heraf sammenhængen mellem kulturel kompleksitet og sproglige karakteristika, idet han anser en samtale som en form for kulturbunden situation. Han antager at jo mere komplekst et samfund udvikler sig, jo mere nuanceret udvikler dets sprog sig. Samtidig hævder Trudgill (2011) at små sprogsamfund har en intimitet, som kan forsvinde når et sprogsamfund bliver så stort at man mister illusionen om at kende hinanden. Det sprogrelativistiske synspunkt er således ikke en ny problemstilling, men den er blevet yderst relevant nu hvor sprogpolitikken i Danmark (og i store dele af verden) ureflekteret og ubegrundet indskriver sig i en universel tankegang med engelsk som reference.

I forbindelse med vores undersøgelse af sammenhængen mellem sproglige og kulturbundne forskelle er det ikke tilstrækkeligt at referere til rent sprogtypologiske opdelinger (som fx Greenberg 1966). Vi har brug for kategoriseringer der bygger på andre kriterier end de rent sprog-

Deiksis i sprog og kontekst

ligt funderede, og et eksempel på sådan en kategorisering finder vi hos Durst-Andersen (2011a) som i sin supertypeteori grupperer sprog i tre supertyper: virkelighedsorienterede, afsenderorienterede og modtagerorienterede sprog. Denne opdeling er ikke alene sprogligt funderet, men også forbundet med det kulturmentale univers, og vi mener den er relevant i forbindelse med en undersøgelse af sammenhæng mellem sprog og kultur.

2. Deiksis

Vores definition af de deiktiske distinktioner bygger primært på Lyons (1977) og Levinson (1983), hvor der skelnes mellem tre grundlæggende former for deiksis: *person*, *sted* og *tid*. Persondeiksis vedrører den sproglige kodning af afsenders og modtagers rolle i kommunikationssituationen og er især at finde i pronominalsystemet og i nogle sprog i verbernes fleksion. Stedsdeiksis vedrører den sproglige kodning af spatiale relationer i forhold til afsenders og modtagers fysiske position og er kodet i stedsadverbier og demonstrative pronominer. Tidsdeiksis vedrører den sproglige kodning af visse tidsforhold i forhold til udsigelsestidspunktet; denne kodning findes især i temporale adverbier og verbernes tempus. Der kan tales om variation inden for såvel person-, sted- som tidsdeiksis både synkront og diakront. De sproglige udtryk for disse grundlæggende distinktioner relaterede til *person*, *sted* og *tid* er fundamentale for enhver sprogbruger der skal positionere sig selv over for omverden.

I kraft af deres vigtige funktion er disse begreber oplagte som *TERTIUM COMPARATIONIS* i forbindelse med komparative studier. De har forskellige sproglige udtryk på de forskellige sprog, udtryk som kan variere såvel synkront som diakront. Er denne form for variation sprogtypologisk, kulturafhængig eller begge dele? Ravnholt (2011) giver i en artikel med den rammende titel *Deiksis som vinden blæser* eksempler der er kulturbundne i forhold til et særligt domæne, men ikke nødvendigvis sprogafhængige. Det drejer sig dels om maritime deiktiske udtryk der tager udgangspunkt i et skibs orientering i forhold til vindretningen, dels om deiktiske systemer der bygger på lokale naturforhold som flod- og bjergretninger. Sidstnævnte er beskrevet i Mørch (2000), der redegør for de pakistanske kalashaers brug af flodens strømretning som referenceramme til at angive placering ikke bare af flytbare genstande, men også af personers legemsdele.

Inden for persondeiksis har 1. og 2. person singularis iboende deiktisk reference, mens 3. person kan være både deiktisk og ikke-deiktisk. Denne skelnen mellem det deiktiske og det ikke-deiktiske kommer bl.a. til udtryk i en række sprogændringer. For det første kan man iagttage at den deiktiske reference svækkes i forbindelse med de latinske demonstrative pronominers udvikling til den bestemte artikel på de moderne romanske sprog (Maiden 1998:130). For det andet kan man se at det latinske system med tre demonstrative pronominer svarende til 1., 2. og 3. person (*HIC, ISTE, ILLE*) på italiensk og fransk bliver afløst af et todelt system der svarer til 1. person (*ceci/questo*) over for 2. og 3. person (*cela/quello*). Formen i 1. person udtrykker nærhed, i 2. og 3. person distance. Samtidig hermed er det tredelte system på italiensk (*questo/codesto/quello*) bevaret i visse varianter, dels i den diatopiske variant toskansk, dels i den diafasiske variant bureaukratisk sprog.² For det tredje må man konstatere at pronominalsystemerne løbende er under en form for reorganisering, og at der i takt med samfundsændringer kan opstå behov for nye distinktioner, fx i de allokutive former (se fx Schøsler & Strudsholm 2013). Levinson (1983:89-94) taler om yderligere en deiktisk dimension, nemlig den sociale deiksis, som refererer til samtalepartnernes sociale identitet og indbyrdes relation, og som rummer store kulturbundne forskelle.

I forbindelse med den sproglige organisering af spatiale relationer refererer Prandi (2004, 2012) til forskelle mellem sprog talt i et begrænset geografisk område sammenlignet med et større sprogområde, fx en lokal italiensk dialekt over for nationalsproget italiensk. Det specifikke forhold til et begrænset territorium udkrystalliserer sig rent sprogligt især i leksikalske og grammatiske midler til at udtrykke spatiale relationer. Sprog som fx fransk, italiensk og dansk har to adskilte referencesystemer, et objektivt forankret i verdensgeografien (statisk) og et subjektivt forankret i den talendes position på et bestemt tidspunkt (mobilt). På den ene side finder vi det statiske og almenlydige *i København* og på den anden side det mobile og situationsforankrede *her i byen*. Prandi tilføjer et tredje referencesystem, som hverken er objektivt eller subjektivt, men som er intersubjektivt og som kan defineres som lokalforankret, ikke i forhold til det enkelte individ, men i forhold til det omgivende sprogsamfund. Denne spatiale orientering karakteriserer han som en slags ptolemæisk univers, som roterer om et fast centrum. Det kommer blandt andet til udtryk i brugen af en række lokative adverbier (primært i betydningen op, ned, ud og ind) som definerer positioner i forhold til dette centrum.

Deiksis i sprog og kontekst

Forskellige sprogs muligheder for at udtrykke tid og dermed temporal deiksis er ligeledes en variabel størrelse, hvilket blandt andet kommer til udtryk i tempussystemet. Et oplagt eksempel er fremtidsmarkering, som på nogle sprog (som fx fransk og italiensk) forekommer eksplicit ved en grammatisk markering gennem en futurumsform, mens den i andre sprog (som fx dansk) udtrykkes gennem leksikalske midler, fx temporale adverbier. Den amerikanske adfærdsøkonom Keith Chen (2013) går så vidt som til at se en relation mellem denne sproglige forskel og den måde sprogbrugere forholder sig til fremtiden på. Chen skelner således mellem sprog med henholdsvis svag og stærk *future-time-reference* (FTR) og påviser en sammenhæng mellem et givet sprogs FTR-styrke og sprogbrugernes evne til at forholde sig til fremtiden. Således har sprogbrugere af FTR-svage sprog en større evne til at tage beslutninger der rækker ind i fremtiden end sprogbrugere af FTR-stærke sprog, som oplever en større distance til fremtiden og dermed har vanskeligere ved at tage beslutninger vedrørende fremtiden. Denne forskel manifesterer sig ifølge Chen direkte i sprogområdernes økonomiske situation, hvor områder med FTR-stærke sprog klarer sig dårligere end områder med FTR-svage sprog pga. denne distancerende holdning til fremtiden. Chen understreger at sprog ikke nødvendigvis forårsager, men snarere afspejler kulturelle eller samfundsmæssige forskelle. Chens analyse er besnærende og ikke umiddelbart i konflikt med det økonomiske verdensbillede vi ser i dag, men i et diakront perspektiv forholder det sig ikke helt så enkelt. Den globale magtbalance forskyder sig konstant uafhængigt af sproglige forhold og denne vinkel har Chen tilsyneladende ikke inddraget. Vi er derfor skeptiske over for teoriens bæredygtighed.

Det er således vores hypotese at der findes kontekstrelaterede forskelle, ikke blot mellem fjernt beslægtede sprog, men også mellem vesteuropæiske sprog, og vi forventer at undersøgelser af de grundlæggende deiktiske relationer kan afsløre ligheder og forskelle mellem sprog, og at de kan have undergået forandringer i forbindelse med ændringer i samfundet. Vi går med andre ord ud fra at sproget i sin struktur hænger sammen med kulturforskelle og at kulturforskelle omvendt afspejles i sproglige strukturer. Det er indlysende at der er en markant større brug af deiksis i situationsafhængige kontekster i forhold til situationsuafhængige kontekster, hvilket understøttes af at de deiktiske elementer og deres referencer er mere udbredt i talesprog og er sjældnere eller antager andre former i skriftsprog. Det kan fx påvises ud fra det forhold at deiktiske udtryk enten forsvinder og erstattes af andre elementer når

man omsætter direkte tale til indirekte tale, som fx *Vi ses her i morgen* over for *De aftalte at ses i København dagen efter*. Dermed udelukker vi naturligvis ikke forekomsten af deiktiske udtryk i fx narrative tekster, hvor de typisk vil optræde i forskellige former for talegengivelse, herunder både direkte og dækket direkte tale.

Vi tager således udgangspunkt i en hypotese om at der er deiktiske elementer der ændrer sig og muligvis helt forsvinder, når vi går fra mindre komplekse til mere komplekse kommunikationsformer. Ifølge Perkins (1992:92) er skriftlig kommunikation under mere komplekse forhold karakteriseret af større planlægning, fravær af ansigt-til-ansigt kommunikation og dermed mangel på fælles fysisk referenceramme.

3. Perception

I forbindelse med deiksis er det oplagt at undersøge en universel kognitiv kategori som perception og dens sproglige manifestationer, primært i form af perceptionsverber og deres anvendelse. Perceptionsverber har en høj frekvens (Cresti & Moneglia 2005) og et rigt komplementeringsmønster (se fx Noonan 1985) og giver således mulighed for nuancerede analyser. Ikke mindst deres høje frekvens understreger at de er væsentlige for vores opfattelse af verden og konceptualisering af basale begreber. I forbindelse med perceptionsverbernes betydningsindhold kan vi skelne mellem direkte og indirekte perception (Willems 1983, Willems & Defrancq 2000), og denne skelnen kommer til udtryk i forskellige komplementeringsmuligheder. Vi begrænser i det følgende vores undersøgelser til direkte visuel perception, primært udtrykt gennem det franske verbum *voir* og det italienske verbum *vedere*.

4. Deiksis og perception

I forbindelse med et projekt vedrørende pronominer og deiksis i romanske sprog har vi studeret relevansen af perception og deiksis i forbindelse med den størrelse der traditionelt på de romanske sprog benævnes *prædikative relativsætninger*. De forekommer typisk i forbindelse med perceptionsverber, og vi har gennem vores undersøgelser konstateret en stærk deiktisk forankring i disse relativsætninger. Vi har i første omgang begrænset vores undersøgelser af såvel relativsætningen som af et eventuelt samspil mellem sprog og kontekst til visuel perception. I det følgende vil vi analysere og diskutere denne type relativsætninger, samt påvise vigtigheden af at inddrage dens kontekstuelle forankring. Konstruktionen er særegen for de romanske sprog, og nogle grammatikker

Deiksis i sprog og kontekst

(fx Pedersen, Spang-Hanssen & Vikner 1980:66, Bach & Schmitt Jensen 1990:485) anfører specifikt at den ikke findes på dansk. Vi har dog i tidligere arbejder (Strudsholm 1999, 2007) påvist at strukturen modsat denne traditionelle opfattelse også findes på dansk og muligvis også på andre germanske sprog (se også sektion 5).

4.1 Prædikative relativsætninger

Konstruktionen findes som anført primært som komplement til perceptionsverber og ofte med et bundet pronomen som korrelat:

(1) *Je la vois qui sort/ La vedo che esce* 'jeg ser hende der går ud'³

Derudover finder man bl.a. konstruktionen ved substantiver der udtrykker perception (lyd, syn) (jf. eks. (2), (3) og (4)), *voici/voilà/ecco* (jf. eks. (11) til (21)), *être là/rester là/essere, avoir/avere* (jf. eks. (9) og (10)) og, som allerede anført af Sandfeld (1909, 1936) og senere understreget af Muller (1995, 2011) og Strudsholm (1999, 2007), i en række kontekster uden et styrende element i den overordnede sætning (jf. eks. (5) og (6)). Vi kommer i det følgende ind på eksempler på de forskellige typer.

Betegnelsen *prædikativ relativsætning*⁴ har rod tilbage til Tobler (1884, 1896) og refererer alene til den syntaktiske relation mellem ledsætning og korrelat. Konstruktionen har dog adskillige andre betegnelser, hvoraf nogle signalerer at konstruktionen hverken er entydig relativ eller nødvendigvis syntaktisk underordnet (se også Kragh & Strudsholm 2011).

4.2 Prædikative relativsætninger og perception

Da den prædikative relativsætning typisk findes i forbindelse med perceptionsverber, vil vi her argumentere for at perception som kognitiv kategori er vigtig for forståelse af konstruktionen. Verden kan være en fysisk størrelse som direkte opfattes af afsenderen. Denne perception kan være en proces som denne er direkte vidne til, eller det kan være en indirekte iagttagelse eller en abstrakt erkendelse uden fysisk forankring.

Det er typisk for visse perceptionsverbs semantiske udvikling at de oprindeligt udtrykker fysisk iagttagelse, og at de kognitive dimensioner der ligger latent som sideeffekt i den fysiske observation, er en vigtig del af disse verbs potentiale. En yderligere udvidelse af perceptionsverbernes potentiale kan ske når konstruktioner med disse bruges til

at udtrykke modalitet eller fungerer som præsentativer der indtræder i paradigme med andre præsentativer. Denne semantiske udvidelse af det sproglige tegn er på én gang indholdsmæssigt og udtryksmæssigt markeret, og i overensstemmelse med vores funktionelle udgangspunkt kan vi i fransk og italiensk observere en ændring af konstruktionernes syntaktiske muligheder og tilsvarende betydningsforskelle, allerede ved overgangen fra latin til romanske sprog og sidenhen især i fransk fra middelalderen og frem (Kragh & Schøsler under udgivelse). Vores forskning i perceptionsverbernes anvendelse og i forskellige former for perception har skærpet vores opmærksomhed omkring perception som kognitiv kategori. Som konsekvens af at de prædikative relativsætninger ofte findes i forbindelse med udtryk for perception, foreslår Muller (1995) betegnelsen *relatives de perception*. Der er ikke tale om en syntaktisk binding til perceptionsverber, men om en kognitiv binding der typisk kommer til udtryk netop ved perceptionsverber. Således findes denne type relativsætninger også i andre sammenhænge, men med andre indikatorer af perception i konteksten, fx substantiver (som *vue/vista* og *image/immagine*) der udtrykker perception:

- (2) *À la vue de Pierre qui pleurait / Alla vista di Piero che piangeva*
'ved synet af Pierre der græd'
- (3) *L'image des enfants qui entraient pour leur première fois dans une pizzeria restera toujours gravée dans nos mémoires* 'Billedet af børnene der for første gang kommer ind i et pizzeria står mejslet i vores hukommelse' (Google)
- (4) *Ho l'immagine dei bambini che stanno morendo in Argentina di fame, ma ci sono milioni di bambini* 'Jeg har billedet af (ser for mig) børnene der dør af sult i Argentina, men der er millioner af børn' (Google)

eller helt uden et styrende perceptionselement:

- (5) *Va ad aprire la finestra: la luce bianca che entra; le cicale che vanno avanti e avanti nel parco senza quasi più colori* 'Han går hen og åbner vinduet: det hvide lys der kommer ind; cikaderne som kommer frem og frem i parken næsten uden farve' (cit. Strudsholm 2007:122)

Deiksis i sprog og kontekst

- (6) *Ottavio si alza a spegnere il proiettore, accende la luce. Liza che singhiozza curva in avanti, lacrime che le colano giù per le guance* ‘Ottavio rejser sig og slukker for projektoren, tænder lyset. Liza der hulker foroverbøjet, tårer der løber ned ad kinderne på hende’ (cit. Strudsholm 2007:125)

I ingen af eksemplerne (5) og (6) er det et specifikt perceptionselement der styrer konstruktionen, men begge steder er der tale om en indirekte perceptionsindikator (åbne vinduet, tænde lyset) (jf. Brinton 1980).

I forbindelse med perception er der en nær relation mellem den perciperende og det perciperede, og udgangspunktet for perception minder om det deiktiske centrum, *ORIGO*, med elementerne *jeg*, *her* og *nu*. De prædikative relativsætninger anvendes med en bestemt diskursiv funktion, nemlig at understrege en tæt (deiktisk) relation mellem indholdet af relativsætningen og elementer i konteksten. Vi opfatter samtidigheden mellem perception og perciperet handling som en deiktisk relation, hvilket forklarer bl.a. de særlige tidsforhold der gør sig gældende i prædikative relativsætninger, der lige som deiktiske størrelser er forankrede i en situationel kontekst (jf. Strudsholm 1999, 2007).

4.3 Prædikative relativsætninger og deiksis

Som konsekvens af den deiktiske forankring benævnes den prædikative relativsætning også *deiktisk relativsætning* (jf. Cadiot 1976, Benzakour 1984), og vi har i tidligere arbejder (Kragh & Strudsholm 2011, 2013) argumenteret for at dette er en velvalgt betegnelse, som vi nu også anvender her. I denne forbindelse signalerer deiksis imidlertid ikke en obligatorisk forekomst af deiktiske elementer, men angiver at disse strukturer forudsætter en direkte perception af den entitet der refereres til, et underliggende *HIC ET NUNC*. Cadiot (1978:5) tager udgangspunkt i begrebet *HIC ET NUNC* idet han antager at en deiktisk relativsætning forudsætter en direkte opfattelse af den entitet der refereres til. Hos Benzakour (1984:99) er ideen om umiddelbar kontakt og samtidighed central. Den deiktiske relativsætning udtrykker altså ikke bestemmelse eller identifikation og heller ikke en særlig type assertion. Den ligner derfor snarere deiktiske udtryk idet den etablerer en umiddelbar kontakt med det perciperede objekt, som opfattes direkte netop i det øjeblik den perciperede handling finder sted.

En deiktisk relativsætning er forankret i en speciel diskursiv kontekst der svarer til den måde hvorpå et deiktisk udtryk er forankret i kommunikationssituationen. Udgangspunktet er nemlig den person der perciperer samt dennes relation til det perciperede objekt og den aktivitet som objektet er involveret i. I det øjeblik aktiviteten perciperes (tid), opfatter personen det perciperede objekt, og lokaliteten hvor aktiviteten foregår, optræder som fælles referencepunkt (sted) for afsender og modtager. Den situationelle kontekst implicerer således den restriktion vedrørende objektet at det skal være konkret og perciperbart. Der forudsættes således en umiddelbar percipering af det pågældende objekt *her* og *nu* (*HIC ET NUNC*). Furukawa (2005:98) anvender udtrykket ”*contraintes spatio-temporelles*” om den indbyrdes relation mellem perceptionen og den perciperede aktivitet, idet hun understreger at det ud over samtidighed også vedrører ”*une relation co-positionnelle*”. Referenten for den deiktiske relativsætnings korrelat skal per definition være manifesteret, man skal kunne *se* eller *høre* den. Dermed er begreberne *her* og *nu* i kombination med det perciperede fænomen forudsætninger for at gøre objektet konkret.

4.4 Deiktiske relativsætninger i dansk

Som nævnt finder vi ligeledes konstruktionen i dansk, dog ikke i helt de samme syntaktiske kontekster:

(7) *I landsbyen Vieng Hin bliver der suget til sig med til tider vantrø blikke ved synet af de hvide, høje skabninger, **der kommer vandrede ud fra junglen ved bjergets fod.*** (<http://m.jyllands-posten.dk/rejser/article4774216.ece>, 26. oktober 2012)

(8) *Kort efter er han alene. På denne anstalt gør man præcis som det står skrevet. Det er i sig selv betryggende. Han lægger sig på briksen og ser billedet af Sonja, **der forlader fængslet.** Går ud til sin lille Ford og kører op til kommunen.* (Bjarne Reuter: *En rem af huden*, 1992:16, cit. Strudsholm 1999:74)

På dansk findes konstruktionen dog ikke som komplement for perceptionsverber som på fransk og italiensk. Den findes til gengæld i andre kontekster, både med et specifikt perceptionselement, som i (7) og (8), og uden som i oversættelserne til (5) og (6).

Vi kan således konkludere at konstruktionen findes på dansk, samtidigt med at vi er opmærksomme på at der er syntaktiske forskelle i forhold

til de romanske sprog. Når mange traditionelle grammatikere hævder at den kun findes på romanske sprog og ikke på dansk, skyldes det at deres tilgang alene er syntaktisk, mens vi med vores funktionelle vinkel også inddrager kognition og pragmatik. Det er netop den kognitive og pragmatiske vinkel der afslører de danske forekomster.

5. Deiktiske relativkonstruktioner som præsentationsstruktur

Den deiktiske relativsætnings anvendelse er imidlertid ikke kun begrænset til perceptionskontekster, men findes også i forbindelse med præsentativer, hvor de deiktiske elementer i særlig grad er relevante (Kragh & Strudsholm 2013). Vi betragter den deiktiske relativkonstruktion som en af flere præsentationsstrukturer (jf. også Wehr 1984:55 ff.), såvel i forbindelse med perception (se tidligere eksempler) som i eksempler uden (Kragh 2009):

(9) *J'ai le cœur qui bat / Ho il cuore che batte* 'Jeg har hjertet der banker'

(10) *Il y a mon ami qui arrive / C'è il mio amico che arriva* 'Der er min ven der kommer'

I disse eksempler fungerer præsentativerne primært som fokusmærker, og de indebærer ikke nogen direkte perceptionsdimension.

Vi vil i det følgende fokusere på relationerne mellem perception og præsentation. Som oplagte eksempler herpå er de franske *voici/voilà* og det italienske *ecco*⁵, som konstruerer en kobling mellem kommunikation og den refererede situation:

(11) *Le voilà qui sort! / Eccolo che esce!* 'Se ham der går ud!'

Det er generel enighed om at disse former i deres anvendelse har både morfologiske og syntaktiske træk til fælles med verbet, fx kan de være vært for klitiske pronominer, på italiensk både i akkusativ og dativ: *ec-comi, eccolo, eccotelo*, mens vi på fransk kun har fundet forekomster med direkte objekt: *le voilà, me voici*. På både fransk og italiensk kan de udvides med det iterative præfiks, henholdsvis fr. *re-*: *revoici/revoilà* og it. *ri-*: *riecco*. Desuden kan det italienske *ecco* kombineres med beto-nede pronominer: *ecco lui, ecco lei*. På både fransk og italiensk kan de udgøre selvstændige ytringer og styre forskellige underordnede strukturer, fx infinitiv (12), kompletivsætning (13) eller deiktisk relativsætning (14):

- (12) *Voici venir l'épouse / Ecco arrivare la sposa* 'Se bruden ankomme'
(13) *Voici que vient l'épouse / Ecco che arriva la sposa* 'Se at bruden ankommer'
(14) *La voilà qui vient / Eccola che arriva* 'Se hende der ankommer'

Men i modsætning til verber kan *voilà*, *voici* og *ecco* ikke bøjes og de kan ikke benægtes.

Både fransk *voici/voilà* og italiensk *ecco* udgør mere eller mindre eksklamative ytringer der har det formål at præsentere perceptionen af en begivenhed for en modtager på samme tid som begivenheden finder sted. De anvendes med to forskellige specifikke betydninger, der begge refererer til en form for perception. Den ene betydning svarer til præsentativet 'her er' som i (15) og den anden svarer til perceptionen 'se her' som i (16):

(15) *Voilà le pain! / Ecco il pane!* 'Her er brødet!'

(16) *Le voilà qui arrive! / Eccolo che arriva!* 'Se ham der kommer!'

Præsentativet intensiverer effekten af umiddelbarhed, og det forekommer ofte lige efter et indledende *et/e* eller *mais/ma*:

(17) *Et la voilà qui va le décrocher le martinet*, 'Og se hende der skal til at tage stokken af den, krogen' (*Frantext*: Céline, 1932).

(18) *Ma eccola qua che torna piangendo*. 'Men se hende der kommer grædende tilbage' (*LIZ*: Pirandello, 1923)

Anvendelsen af *voilà/voici/ecco* bidrager til at aktualisere begivenheden hos en potentiel modtager, idet man så kan forestille sig etableringen af en dialog. Også i situationer hvor modtageren ikke er fysisk til stede, er der en stærk tendens til at bruge disse størrelser. Denne egenskab kan måske forklare mange forekomster af dem i skriftsprog.

(19) *Du bout de la salle où elle était un peu dans l'obscurité, la voici qui arrive, créature tout en or et en bijoux, lançant des feux ;* 'Fra bagerst i rummet hvor hun var lidt i mørke, se hende der kommer, en skabning i guld og juveler, affyrende skud' (*Frantext*: Loti, 1903)

Deiksis i sprog og kontekst

- (20) *C'est admirable. Et Ferdinand qui est ici depuis plus d'une demi-heure!* 'Det er fantastisk. Og Ferdinand der har været her i mere end en halv time' (Duhamel, *Nuit 69*, cit. Pedersen, Spang-Hanssen & Vikner 1970:59)
- (21) *Questa lo chiamava! [...] Ed eccola qua che viene, perché doveva morire!* 'Hun kaldte på ham! [...] Og se hende her der kommer fordi hun skulle dø!' (*LIZ*: Pirandello, 1922)

Umiddelbart skulle man formode at den deiktiske relativsætning opførte sig ens på fransk og italiensk, som begge tilhører de romanske sprog. Vi kan da heller ikke påvise syntaktiske forskelle i anvendelsen af den deiktiske relativsætning i fransk og italiensk, men vores data har ikke desto mindre afsløret visse stilistiske forskelle (se Kragh & Strudsholm 2013). Når der alligevel er forskelle, må det skyldes noget andet end noget rent sprogtypologisk, og her kan Durst-Andersens supertypemodell måske bidrage til at forklare disse forskelle. Dette vil vi diskutere i det følgende.

6. Diskussion

Vi har i tidligere arbejder påvist en tiltagende brug af den deiktiske relativsætning på fransk, der har fundet sted siden 1700-tallet, hovedsageligt i forbindelse med præsentativerne *voilà* og *voici*. Vi har ligeledes påvist at konstruktionen i både fransk og italiensk er frekvent i dramatekster og andre teksttyper som afspejler talesprog. Konstruktionen er således et godt eksempel på en internt motiveret sprogforandring, der begynder i talesprog og aktualiseres gennem spredning til skriftsproget i overensstemmelse med Andersens markerethedsteori (Andersen 2008:32).

De deiktiske elementer *person*, *sted* og *tid* kan med fordel undersøges i relation til en teksttypologi der skelner mellem kommenterende tekster, der er forankrede i dimensionerne *jeg*, *her* og *nu*, og fortællende tekster, der er forankrede i dimensionerne *han/hun*, *der* og *da* (jf. Weinrich 1971). Denne forskel svarer til en skelnen mellem de to tidligere omtalte referencesystemer, et subjektivt forankret i den talendes position og et objektivt forankret i verdensgeografien (se afsnit 2). Weinrichs teksttypologi er også relevant i forbindelse med sprogforandring, idet det er påvist (bl.a. af Andersen 1990) at tekster forankret i kommunikationssituationen, fx talesprog, er mere modtagelige for sprogforandring end narrative tekster.

Vi har tidligere nævnt flere diasystematiske parametre som spiller en væsentlig rolle inden for sprogvariation. Der er en klar indbyrdes relation mellem diasystemets parametre (Berruto 1987) idet skriftsprog danner en form for modpol til talesprog (diamesi), formelt sprog til uformelt sprog (diafasi) og høj stil til lav stil (diatrati). Disse parametre stemmer overens med Perkins' opfattelse af mere eller mindre komplekse kommunikationsforhold i den forstand at skriftsprog, formelt sprog og høj stil afspejler større kompleksitet end talesprog, og dermed uformelt sprog og lav stil, som har fælles referenceramme og dermed flere deiktiske udtryk (Perkins 1992). Det skal dog understreges at talesprog ikke nødvendigvis er ensbetydende med uformelt sprog og lav stil, ligesom skriftsprog heller ikke altid er ensbetydende med formelt sprog og høj stil. Der findes adskillige kontekster hvor de tre parametre krydses, fx politiske taler eller sms-sprog, eksempler der viser at talesprog sagtens kan være forbundet med distance og skriftsprog med nærhed (jf. også Koch & Oesterreicher 1990). Der er således sammenhæng mellem sprogbrug og en række sociolingvistiske og ekstralingvistiske faktorer. Kan ændringer i sådanne faktorer også påvirke udviklingen i sprogsystemet?

Det er velkendt at samfundsmæssige ændringer som fx den franske revolution og fascismen i Italien medførte sproglige ændringer (se også Schøsler 2006). Det samme gælder mediekulturelle forandringer med introduktionen af nye kommunikationsmidler, lige fra bogtrykkerkunstens opfindelse i 1400-tallet til moderne tids elektroniske hjælpemidler, som har indflydelse på sprogbrugen og dermed på længere sigt også på sprogsystemet. Sådanne ændringer er ikke blot sproginterne, men forekommer i modsætning til de mere lokalt forankrede samfundsændringer også på tværs af sprogene, ikke mindst fordi de hænger sammen med ændrede kommunikationsmønstre der i høj grad har bidraget til at fremme kommunikationen på tværs af sprog og kulturer og dermed er vigtige i forbindelse med interkulturel kommunikation.

Som allerede anført i indledningen ser Perkins (1992) en sammenhæng mellem kulturel og sproglig kompleksitet. Men hvad forstår man ved sproglig kompleksitet? Rent intuitivt forekommer de moderne romanske sprog mindre komplekse end latin med dets udbyggede morfologi såvel inden for verbale som nominale bøjningskategorier. Tilsvarende forekommer skriftsprog mere komplekst end talesprog med fx længere sætninger, flere grader af underordning, flere infinitte konstruktioner og

Deiksis i sprog og kontekst

mere varieret modusbrug. Men når Perkins (1992) antager at et sprog udvikler sig mere nuanceret i takt med at samfundet bliver mere komplekst, står dette i modsætning til opfattelsen af at sprogkontakt bidrager til at forenkle sproget (jf. bl.a. Dahl 2004, 2009).

Der kan skelnes mellem forskellige opfattelser af kompleksitet. Dels kan der være tale om en ren begrebsmæssig distinktion ifølge hvilken kompleksitet opfattes enten som en objektiv egenskab ved en entitet eller som noget der er afhængigt af relationen til en anden entitet, jf. Dahl (2004:2): "an objective property of a system - a measure of the amount of information needed to describe or reconstruct it". En anden tilgang forholder sig til den empiriske påstand om at alle sprog er lige komplekse, dvs. at en mangel på kompleksitet i en systemkomponent kompenseres af en højere kompleksitet i en anden komponent. I modsætning til sidstnævnte opfattelse står tanken om at sprog varierer i kompleksitet, og at denne variation skal ses i relation til de forhold under hvilke et sprog tales og overføres til nye generationer. Vi anvender i dette arbejde begrebet kompleksitet i den første betydning idet vi ser på hvor informationsrigt hvert element i en ytring er. Jo mere informationstungt et element er, jo mere komplekst. Dahl (2004:43-44) taler i denne forbindelse om "structural complexity as a general term for complexity measures that pertain to the structure of expressions, at some level of description". Dahl (2004:21-22) anvender endvidere udtrykket *compression* til at beskrive hvordan to lige store filer med forskellige grader af komprimerbarhed kan kondenseres til forskellige størrelser, idet en kompleks fil ikke lader sig komprimere i samme grad som en mindre kompleks.

Kompleksitet bliver således omvendt proportional med graden af komprimerbarhed.

Vores fornemmelse af en større kompleksitet i skriftsprog end i talesprog harmonerer med opfattelsen af at større kompleksitet medfører mindre grad af komprimering. Således er et udtryk som *her og nu* mindre komplekst og mere komprimeret end *i København den 28. november 2013*. Til gengæld er det i denne sammenhæng svært at retfærdiggøre at latin skulle være mere komplekst end de moderne romanske sprog ud fra den samme målestok, som illustreret i eksemplerne (22) og (23), hvor samme indhold og samme informationsmængde kræver fire ord på latin, men otte ord på italiensk:

(22) *MILES GLADIO HOSTEM NECAT*

(23) *Il soldato uccide il nemico con la spada* ‘soldaten dræber fjenden med sværdet’

Ganske vist er latin mere komprimeret på sætningsplan i den forstand at samme indhold kan komprimeres til en kortere struktur fordi latin har en mere kompleks morfologisk struktur. På latin indeholder hvert enkelt ord flere informationer, og er således mere komplekst end de enkelte ord på italiensk. Der er altså tale om kompleksitet på forskellige niveauer, på latin på ordniveau, dvs. morfologisk kompleksitet, og på italiensk på sætningsniveau, dvs. syntaktisk kompleksitet. Latin demonstrerer en større kompleksitet i sprogsystemet når fx *gladio* i eksempel (22) gennem kasusendelsen udtrykker instrumentalis, mens dette udtrykkes ved hjælp af præpositionssyntagmaet *con la spada* på italiensk (eksempel (23)), som derved viser sig at være mindre systemkomplekst. Så når man hævder, at de to sprog begge er komplekse, er det på hvert sit niveau. På samme måde kan vi anskue talesprog og skriftsprog som størrelser der begge er komplekse, men på forskellige niveauer. På det rent sproglige plan er *her og nu* kvantitativt mindre komplekst end *i København den 28. november*, men udtrykket er til gengæld forankret i en ekstralingvistisk kontekst som er nødvendig for at forstå dets reference. Selvom man finder mere komplekse sætninger i skriftsprog, er dette som sådan ikke nødvendigvis mere komplekst end talesprog, der fx har et komplekst prosodisk system som kun delvis repræsenteres i skriftsproget gennem tegnsætning. Talesprog er i langt højere grad end skriftsprog forankret i en ekstralingvistisk kontekst, og det er denne ekstralingvistiske dimension der forklarer en større anvendelse af deiktiske referencer i talesprog. Som sådan er det oplagt at den deiktiske relativsætning primært er et talesprogsfænomen, hvilket vores empiri også bekræfter. Tilsvarende forhold gør sig gældende i følgende eksempler:

(24) *Je vois son arrivé* ‘jeg ser hans/hendes ankomst’

(25) *Je le vois qui arrive* ‘jeg ser ham der kommer’

Komplementet *son arrivé* med verbalsubstantivet som kerne i eksempel (24) er mindre komplekst på udtrykssiden end den finitte konstruktion *le ... qui arrive* i eksempel (25). På indholdssiden er de to eksempler lige komplekse på sætningsniveau, men ikke på ordniveau, hvor det enkelte ord i komplementet i eksempel (24) indeholder flere informa-

Deiksis i sprog og kontekst

tioner end enkeltordene i eksempel (25) og således er mere komplekst. En modtager af eksempel (24) skal afkode de informationer som står eksplicit i den finitte konstruktion i eks. (25), fx kønnet på den entitet der refereres til i *son*.

Trods mulige forskelle i kompleksitet på indholds- og udtryksside, er de to sider uadskillelige. Lav kompleksitet på udtryksiden opvejes af høj kompleksitet på indholdssiden. Lignende forhold gør sig gældende i forholdet mellem tale og skrift. Den mangel på kompleksitet vi møder i de enkelte ytringer i talesproget, modsvares af større behov for forankring i en ekstralingvistisk og dermed mere kompleks kontekst.

Med inddragelse af det ekstralingvistiske aspekt opstår der behov for at inddrage opdelinger med kategorier der går ud over det rent sprogtypologiske. En sådan opdeling finder vi i Durst-Andersens supertype-teori, der ud over også at være en sprogtypologisk inddeling hviler på ekstralingvistiske parametre såsom kognition, kommunikation og den kulturelle kontekst.

Durst-Andersen (2011a:128-132) opdeler sprog i tre kommunikative supertyper, *virkelighedsorienterede* sprog, der taler om virkeligheden gennem den situation der er fælles for afsender og modtager, *afsenderorienterede* sprog, som taler om virkeligheden gennem afsenders oplevelse af situationen, og *modtagerorienterede* sprog, der taler om virkeligheden gennem modtagers oplevelse af den. Dette giver forskellige prominens i verbalkategorierne. Virkelighedsorienterede sprog har aspekt som prominent kategori, mens afsenderorienterede sprog har modus og modtagerorienterede sprog tempus. Durst-Andersen klassificerer dansk som et modtagerorienteret sprog, men ikke er eksplicit omkring tilhørsforholdet for fransk og italiensk, fordi forholdene ikke er entydige. Fransk har bl.a. et skarpt skel mellem formelt og uformelt sprog og italiensk er derudover præget af stor regional variation. Ud fra Durst-Andersens beskrivelse er det vores opfattelse at fransk og italiensk tilhører hver sin supertype, og opdelingen kan måske udnyttes til at forklare forskellig brug af den deiktiske relativsætning i de tre sprog.

Durst-Andersen (2008, 2011b) skelner mellem *formal French* og *informal French* idet han antager at disse to varianter afspejler forskellige sprogstadier, svarende til forskellige kommunikative supertyper. Han anvender det franske aspektsystem til at illustrere at formelt fransk, hvor

passé simple indgår i opposition til *imparfait*, er modtagerorienteret, mens uformelt fransk, hvor *passé composé* er i opposition til *imparfait*, er virkelighedsorienteret. Vi har i store træk en tilsvarende situation inden for italiensk med en formel variant over for en uformel, men billedet kompliceres af store regionale forskelle. I den traditionelle skriftsprogsnorm, som har rod i toskansk, fastholdes skellet mellem *passato prossimo* (svarende til fransk *passé composé*) og *passato remoto* (svarende til fransk *passé simple*), mens *passato prossimo* i norditalienske varianter i stort omfang har overtaget *passato remotos* funktioner. I syditalienske varianter er situationen omvendt; her udfylder *passato remoto* begge funktioner. Til trods for den umiddelbare lighed mellem formelt fransk og den traditionelle italienske skriftsprogsnorm, hævder Durst-Andersen⁶ at italiensk i modsætning til fransk tager udgangspunkt i afsenderens oplevelser og derfor tilhører gruppen af afsenderorienterede sprog. En indplacering af de to sprog i to forskellige supertyper kan måske også være med til at forklare forskellige brug af den deiktiske relativsætning på fransk og italiensk.

Selvom der er tale om samme kommunikationssituationer, vil disse alligevel manifestere sig forskelligt på de tre studerede sprog fordi de repræsenterer forskellige kulturmentale universer og måske også forskellige supertyper. Som afsenderorienteret sprog kommunikerer italiensk den oplevelse som en person ønsker at videregive til en modtager som en proces som afspejler afsenderens indlevelse i virkeligheden. Afsender fungerer ikke som en objektiv reporter, men som en deltagende kommentator. På et virkelighedsorienteret sprog som uformelt fransk, der ligesom den deiktiske relativsætning er forankret i nutiden (jf. brugen af *passé composé* i stedet for *passé simple*), kommunikeres oplevelsen til gengæld som en situation som afsender og modtager er fælles om, mens kommunikationen på et modtagerorienteret sprog som dansk ikke har samme vægt på processen, men derimod orienterer sig mod modtageren og lægger vægt på hvordan denne vil koncipere indholdet (jf. skema over de tre supertyper i Durst-Andersen 2011a:133).

I vores undersøgelse af den deiktiske relativsætning har vi påvist relevansen af at inddrage pragmatiske faktorer som deiksis og perception i sprogbeskrivelsen. Vi har endvidere diskuteret mulige relationer mellem sproglige forskelle og kulturbundne faktorer og har i den forbindelse fundet det nyttigt at inddrage en typologi der ikke kun bygger på noget rent sprogtypologisk, men også inddrager kulturtypologiske be-

tragtninger. Dette påviser dog ikke nogen direkte relation mellem brugen af den deiktiske relativsætning og specifikke kulturbundne forhold.

7. Konklusion

Som tidligere påvist er deiksis og perception relevante kategorier i forbindelse med de deiktiske relativsætninger på fransk, italiensk og dansk, og inddragelsen af disse kognitive kategorier har bidraget til en bedre forståelse af konstruktionen. Den deiktiske relativsætning er kompleks, men hyppigere i talesprog, som er mindre komplekst end skriftsprog. Deiksis er et centralt element i mindre komplekse kontekster, og erstattes ofte af entydige og ikke situationsbundne referencer i mere komplekse kontekster.

Med introduktionen af det funktionelle paradigme fulgte en stigende interesse for talesprog og dermed for typiske talesprogsfænomener, herunder deiksis og andre situationsbetingede faktorer. Talesprog er i højere grad end skriftsprog direkte forankret i en ekstralingvistisk kontekst og dermed i forskellige kulturer. Denne ændrede tilgang har skabt en bevidsthed om talesprogets særlige karakteristika og dermed et behov for nye sprogbeskrivelser der tager højde herfor. Traditionelle grammatikkers beskrivelser af den deiktiske relativsætninger bygger i høj grad på skriftsprogets normer og tager ikke højde for de kognitive og pragmatiske forhold som vi anser for centrale for forståelsen af den deiktiske relativsætning. Vi har undersøgt konstruktionen på tre forskellige sprog som ifølge Durst-Andersen tilhører tre forskellige supertyper og forsøgt at kaste lys over en mulig sammenhæng mellem sproglige forskelle og kulturbundne faktorer.

Også tidligere komparative undersøgelser (Skytte, Korzen, Polito & Strudsholm 1999) har vist det frugtbare i at inddrage interkulturelle dimensioner og har bl.a. påvist at italiensk skriftsprog er mere komplekst end dansk skriftsprog. Der er næppe en sprogtypologisk forklaring på en sådan forskel, men der er snarere tale om noget kulturbundet som retoriske traditioner og forskellige tilgange til sprogindlæring, såvel modersmål som fremmedsprog.

Vores ambition er i et større perspektiv at undersøge sproglige udtryk for deiksis, primært i relation til de tre kategorier *person*, *sted* og *tid*, men også med inddragelse af relationen mellem deiksis og non-verbal

kommunikation. Ved at tage udgangspunkt i disse kategorier er vores analyse relevant i forhold til det fundamentale spørgsmål om forholdet mellem sprog og kultur. Vi mener at der er sammenhænge mellem anvendelsen af deiksis og erkendelsesmæssige forhold, og vi er overbeviste om at en samlet undersøgelse af disse begreber, der er grundlæggende for den enkelte sprogbrugers forståelse af sig selv i forhold til omverden, vil kunne bidrage til at belyse sammenhængen mellem sprog og identitet.

En belysning af dette spørgsmål er også relevant for sprogforståelse og sprogindlæring. I traditionel fremmedsprogsundervisning tages sjældent højde for begrebsstruktureringsforskelle idet strukturer normalt overføres direkte fra modersmål til målsprog. Kommunikation mellem folk der benytter andre sprog end deres modersmål, vil derfor normalt være forankret i de forskellige modersmålsstrukturer. Den implicite, ikke-verificerede forudsætning for interkulturel kommunikation er at vi grundlæggende forstår hinanden på tværs af sproglige og kulturelle forskelle fordi samtlige vores begreber er ens strukturerede. Vi er imidlertid ikke overbeviste herom, men mener at erkendelse af den sprogspecifikke kulturforankrede begrebsstrukturering er en vigtig forudsætning for en vellykket interkulturel kommunikation.

Noter

- * Vi takker Östen Dahl, Per Durst-Andersen og Lene Schøsler for konstruktiv kritik og indsigtfulde kommentarer til denne artikel.
- 1 Vi anvender ikke udtrykket 'konstruktion' i teknisk brug som i fx *construction grammar*, men i bred forstand som en samlende betegnelse for en bestemt defineret størrelse.
- 2 Diasystemets terminologi stammer oprindeligt fra den norske sprogforsker Flydal og er senere anvendt og udviklet af Coseriu. Den diatopiske dimension vedrører geografisk variation, den diastratiske socialt betingede forskelle. Den diafasiske variation er betinget af kommunikations-situationen og den diamesiske variation af valg af kommunikationskanal (primært skrift vs. tale). Disse variationer studeres oftest i et synkront perspektiv, men kan også undersøges diakront, hvorfor man kan tale om yderligere en variationsparameter (en kort gennemgang af diasystemet og dets parametre findes i Strudsholm 2009).
- 3 Vi tilstræber i vores oversættelse af eksemplerne at afspejle originalsprogets struktur; der er således tale om en "hybrid" mellem oversættelse og glossering.

Deiksis i sprog og kontekst

- 4 For en definition af den prædikative relativsætning i forhold til de to øvrige typer relativsætning, den restriktive og den appositionelle, se Kragh & Strudsholm (2011).
- 5 Vedrørende formernes etymologi, se Kragh & Strudsholm (2013).
- 6 Personlig kommunikation, 23. maj 2013.

Litteratur

- Andersen, H. (1990). The structure of drift, i: Andersen, H. & K. Koerner (red.), *Historical linguistics 1987. Papers from the 8th International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company:1-20.
- Andersen, H. (2008). Grammaticalization in a speaker-oriented theory of change, i: Eythórsson, T. (red.), *Grammatical change and linguistic theory: The Rosendal Papers*, Vol. 113. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company:11-44.
(<http://www.humnet.ucla.edu/humnet/slavic/faculty/andersen/grammaticalization.pdf>).
- Bach, S. & J. Schmitt Jensen (1990). *Større italiensk grammatik*. København: Munksgaard.
- Benzakour, F. (1984). Les relatives déictiques, i: Kleiber, G. (red.), *Recherches en pragma-sémantique*. Paris: Klincksieck:75-106.
- Berruto, G. (1987). *Sociolinguistica dell'Italiano contemporaneo*. Roma: Carocci.
- Brinton, L. (1980). Represented perception, i: A study in narrative style. *Poetics*, 9:363-381.
- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Cadiot, P. (1976). Relatives et infinitives «déictiques» en français, *DRLAV*, 13.
- Cadiot, P. (1978). Où t'as ta femme?, *Semantikos* 2, 2-3:1-20.
- Chen, M.K. (2013). The effect of language on economic behavior: evidence from savings rates, health behaviors, and retirement assets, *American Economic Review*, 103 (2):690-731.
- Cresti, E. & M. Moneglia (2005). *C-ORAL-ROM: Integrated reference corpora for spoken Romance languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dahl, Ö. (2004). *The growth and maintenance of linguistic complexity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Dahl, Ö. (2009). Testing the assumption of complexity invariance: The case of Elfdalian and Swedish, i: Sampson, G., D. Gil & P. Trudgill (red.), *Language complexity as an evolving variable*. Oxford: Oxford University Press:50-63.

- Durst-Andersen, P. (2008). The two aspectual systems in French, i Birke-
lund, M., M.-B.M. Hansen & C. Norén (red.), *L'énonciation dans tous ses
états. Mélanges offerts à Henning Nølke à l'occasion de ses soixante ans.*
Bern/Berlin/Bruxelles/Frankfurt am Main/New York/Oxford/Wien: Peter
Lang:473-494.
- Durst-Andersen, P. (2011a). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i
sprog og kommunikation.* København: Hans Reitzels Forlag.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Linguistic supertypes: a cognitive-semiotic theory
of human communication* (Vol. 6). Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Furukawa, N. (2005). *Pour une sémantique des constructions grammaticales.*
Thème et thémativité. Bruxelles: De Boeck-Duculot.
- Green, K. (1995). Deixis: a revaluation of concepts and categories, i: Green,
K. (red.), *New essays in deixis. Discourse, narrative, literature.* Amster-
dam & Atlanta: Rodopi:11-25.
- Greenberg, J.H. (1966). Some universals of grammar with particular reference
to the order of meaningful elements, i: Greenberg, J.H. (red.), *Universals
of language.* Cambridge, Massachusetts & London: MIT Press:79-113.
- Hjelmslev, L. (1937). La nature du pronom, *Mélanges de linguistique et de
philologie offerts à Jacq. van Ginneken à l'occasion du sixantième anni-
versaire de sa naissance (21 avril 1937).* Paris: Librairie C. Klincksieck,
51-58.
- Joseph, J.E. (2004). *Language and identity. National, ethnic, religious.* New
York: Palgrave MacMillan.
- Koch, P. & W. Oesterreicher (1990). *Gesprochene Sprache in der Romania:
Französisch, Italienisch, Spanisch.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Kragh, K. & L. Schøsler (under udgivelse). Reanalysis and grammaticaliza-
tion of constructions, i: Mengden, F.v. & E. Cousse (red.), *Usage-based
approaches to language change.* Amsterdam/Philadelphia: John Ben-
jamins Publishing Company.
- Kragh, K.J. (2009). Konstruktionsdannelse som grammering. *Ny forskning i
grammatik*, 16:91-210.
- Kragh, K.J. & E. Strudsholm (2011). Deiktiske relativsætninger i fransk og
italiensk, i: Durst-Andersen, P. & H.H. Müller (red.), *Ny forskning i gram-
matik*, Vol. 18. Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk
Universitet:197-223.
- Kragh, K.J. & E. Strudsholm (2013). The relevance of deixis in the description
of the predicative relative clause, i: Kragh, K.J. & J. Lindschouw (red.),
Deixis and pronouns in Romance languages. Amsterdam/Philadelphia:
John Benjamins Publishing Company:207-226.
- Levinson, S.C. (1983). *Pragmatics.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Maiden, M. (1998). *Storia linguistica dell'italiano.* Bologna: Il Mulino.

Deiksis i sprog og kontekst

- Muller, C. (1995). Les relatives de perception : *J'entends le garçon qui bégaie qui bégaie*, i: Shyldkrot, H.B.-Z. & L. Kupferman (red.), *Tendances récentes en linguistique française et générale. Volume dédié à David Gaatone*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company:311-322.
- Muller, C. (2011). Les interprétations sémantiques de la prédication seconde intégrée : Les relatives prédicatives. *Langue française*, 171:101-116. (http://erssab.u-bordeaux3.fr/IMG/pdf/relatives_predicatives.pdf).
- Mørch, I.E. (2000). Et pakistansk bjergfolks orientering i forhold til floden og bjergsiden. *Mål & Mæle*, 2000 (2):7-9.
- Noonan, M. (1985). Complementation, i: Shopen, T. (red.), *Language typology and syntactic description*, Vol. Complex constructions. Cambridge: Cambridge University Press:42-110.
- Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner (1970). *Fransk syntaks*. København: Akademisk Forlag.
- Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner (1980). *Fransk Grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Perkins, R.D. (1992). *Deixis, grammar, and culture*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Prandi, M. (2004). *The building blocks of meaning*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Prandi, M. (2012). Un grammatico filosofo alle prese con il dialetto, i: Dei Cas, L. & L. Schena (red.), *Lezioni magistrali e tavole rotonde. Giornate bormiesi di cardiologia*. Bormio: Centro Studi Storici Alta Valtellina:79-93.
- Ravnholt, O. (2011). Deiksis som vinden blæser. *Nyt fra Sprognævnet*, 2011 (4):11-15.
- Sandfeld, K. (1909). *Bisætningerne i moderne Fransk. En Haandbog for Studerende og Lærere*. København/Kristiania: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag.
- Sandfeld, K. (1936). *Syntaxe du français contemporain 2. Les propositions subordonnées*. Paris.
- Sapir, E. (1987). *Selected writings of Edward Sapir in language, culture, and personality*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Schøsler, L. (2006). Grammaticalisation et dégrammaticalisation. Etude des constructions progressives en français du type Pierre va / vient / est chantant, i: Labeau, E., C. Veters & P. Caudal (red.), *Sémantique et diachronie du système verbal français*, Vol. 16. Amsterdam/New York: Rodopi:91-119.
- Schøsler, L. & E. Strudsholm (2013). Preservation, modification, and innovation. Paradigmatic reorganisation of the system of personal pronouns - from Latin into Modern Italian, i: Kragh, K. & J. Lindschouw (red.), *Deixis and pronouns in Romance languages*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company:49-68.

Kirsten Jeppesen Kragh & Erling Strudsholm

- Skytte, G., I. Korzen, P. Polito & E. Strudsholm (Eds.) (1999). *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Strutturazione testuale in italiano e in danese. Risultater af en komparativ undersøgelse*. Vol. 1-3. København: Museum Tusulanum.
- Strudsholm, E. (1999). *Relative situazionali in italiano moderno. Una reinterpretazione della cosiddetta pseudorelativa sulla base di un approccio combinato, formale e funzionale*. Münster: Lit.
- Strudsholm, E. (2007). La "relativa situazionale" fra testo e contesto. Una reinterpretazione della cosiddetta pseudorelativa, i: Venier, F. (red.), *Relative e pseudorelative tra grammatica e testo*. Alessandria: Edizioni dell'Orso:117-132.
- Strudsholm, E. (2009). Diasystemet og dets parametre - med eksempler fra italiensk, i: Farø, K., A. Holsting, N.-E. Larsen, J.E. Mogensen & T. Vinther (red.), *Sprogvidenskab i glimt*. Odense: Syddansk Universitetsforlag:442-448.
- Tobler, A. (1884). Vermischte Beiträge zur Grammatik des Französischen. *Zeitschrift für romanische Philologie*, 8:490.
- Tobler, A. (1896). Vermischte Beiträge zur Grammatik des Französischen. *Zeitschrift für romanische Philologie*, 20:55-58.
- Trudgill, P. (2011). *Sociolinguistic typology, social determinants of linguistic complexity*. Oxford: Oxford University Press.
- Wehr, B. (1984). *Diskurs-Strategien im Romanischen. Ein Beitrag zur romanischen Syntax*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Weinrich, H. (1971). *Tempus, besprochene und erzählte Welt* (2., völlig neu bearb. Aufl. ed.). Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Whorf, B.L. (1956). *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Massachusetts: MIT Press.
- Willems, D. (1983). « Regarde voir ». Les verbes de perception visuelle et la complémentation verbale, i: Roegiest, E.L.T. (red.), *Verbe et phrase dans les langues romanes. Mélanges offerts à Louis Mourin*. Gent: Romanica Gandensia:147-158.
- Willems, D. & B. Defrancq (2000). L'attribut de l'objet et les verbes de perception. *Langue française*, 127 (1):6-20 (http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_2000_num_127_1_995).